

Ronaldo Wrobel

HANNAH

Ontroerend liefdesverhaal aan de vooravond
van de Tweede Wereldoorlog in Brazilië

LEESWIJZER

Hannah - Ronaldo Wrobel

OXFAM Novib

AMBASSADEURS VAN HET ZELFDOEN

RONALDO WROBEL

HANNAH

JAAR VAN UITGAVE	2014
OORSPRONKELIJKE	
TITEL	Traduzindo Hannah
VERTALING	Arie Pos
GENRE	Psychologische roman, liefdesverhaal
ISBN	978 90 445 3255 5
UITGEVER	De Geus i.s.m. Oxfam Novib
AUTEUR LEESWIJZER	Marlene Lunter

Ronaldo Wrobel (Brazilië, 1968) groeide op met de verhalen van zijn uit Oost-Europa afkomstige Joodse grootouders. Zij vertelden over het leven in Rusland en Polen aan het begin van de twintigste eeuw en over hun migratie in die tijd naar Brazilië. Wrobel studeerde rechten en woont en werkt nu als schrijver en advocaat in Rio de Janeiro. Voor het joodse blad *Menora* schrijft hij columns.

In 1998 debuteerde Wrobel met de roman *Propósitos do Acaso*. In 2007 verscheen *Nossas Festas - Celebrações Judaicas*, een jeugdboek. *Hannah* is zijn vierde boek en tweede roman.

Het verhaal

Max Goldman werkt onder de naam Max Kutner in de onrustige jaren dertig van de twintigste eeuw als schoenmaker in Rio de Janeiro. Op een dag dwingt kapitein Avelar van de politie hem om brieven uit het Jiddisch te vertalen. Vanaf dat moment buigt Max zich twee middagen in de week over brieven van gewone mensen met hun gewone, alledaagse zorgen. Hij raakt bovenmatig geïnteresseerd in een briefwisseling tussen twee zussen, Hannah die in Rio verblijft en Guita die in Argentinië woont. Hij wordt verliefd op de Hannah die hij uit de brieven leert kennen en gaat op zoek naar haar. Geheel onverwacht verschijnt zij in zijn schoenmakerij. Ze is nog mooier dan hij had gedroomd en hij achtervolgt haar als ze vertrekt.

Van Avelar krijgt hij een nieuwe opdracht: hij moet een joodse groepering bespioneren die wordt verdacht samen te zweren tegen de regering. Deze groep, die vervolgt joden het land uitsmokkelt, lijft Max in als dubbelspion. Aan Avelar vertelt hij dat het een liefdadigheidsvereniging is.

Tot zijn ontsteltenis ontdekt hij dat Hannah een dure prostituee is die haar diensten alleen levert aan hooggeplaatste mensen

zoals Avelar. Ooit was zij de echtgenoot van de Max Kutner die bij een ongeluk om het leven is gekomen en wiens naam Max Goldman nu draagt. Daarna was ze het liefje van de inmiddels overleden crimineel Arthur Kelevsky.

Langzamerhand wordt Max Hannahs vriend en raadsman. Hij wil een liefdesrelatie met haar, maar zij houdt hem af. Als ze voor langere tijd op reis gaat, vreest hij dat ze heeft ontdekt dat hij voor de politie werkt. Maar dan komt hij erachter dat zij juist degene is die hem als vertaler heeft aangebracht en zelf een spion is. Hij probeert haar te vergeten. Voor een spotprijs koopt hij een huis in een betere buurt en zet daar zijn schoenmakerij voort.

Een half jaar later duikt Hannah weer op. Haar rechterhand Fanny, die een oogje op Max heeft, heeft een zelfmoordpoging gedaan, is stervende en vraagt naar hem. Fanny vertelt dat Hannah een deel van het huis heeft betaald dat Max heeft gekocht. Zij sterft en laat een brief voor hem achter. Luitenant Staub stuurt Hannah en Max naar São Lorencó waar ze moeten uitzoeken of het Duitse echtpaar Franz en Marlene Braun iets met de oorlogsindustrie te maken heeft. Hannah is er bij terugkomst van overtuigd dat Franz er niet bij betrokken is, maar dankzij de gesprekken die Max met Marlene voerde, weet de politie dat Braun wel degelijk voor de nazi's werkt. Guita en haar man bezoeken Hannah. Hannah heeft Guita geschreven dat ze getrouwd is met ene Josef en een keurig leven leidt. Om de schijn op te houden doet Max zich voor als Josef. Max leest eindelijk de brief van Fanny: niet Hannah, maar Fanny heeft de brieven geschreven aan Guita. Max is dus op haar verliefd geworden.

Tien dagen later wordt Max naar Santos gevlogen waar politieagent Staub op hem wacht. Braun en zijn vrouw zijn in hechtenis genomen. Tot zijn verbijstering ontdekt Max dat ook Guita en haar man opgepakt zijn. Hannah en Guita verdwijnen spoorloos. Iedereen zoekt naar hen, ook Max, maar ze zijn onvindbaar. Max legt zich er uiteindelijk bij neer. Hij ontmoet Marlene Braun weer en trouwt met haar. Het wordt een kalm huwelijk. Als honderdjarige vertelt hij zijn geschiedenis en die van Hannah aan een schrijver.

Structuur, plaats en tijd

De roman telt negen hoofdstukken en een epiloog, getiteld *Het verhaal van Max*. Het eerste hoofdstuk heeft geen nummer, alleen de tijdsaanduiding *Rio de Janeiro 1936*. De volgende hoofdstukken zijn genummerd van 2 tot en met 9. De meeste hoofdstukken tellen tussen de 20 en 30 pagina's. Langer zijn het eerste en vijfde hoofdstuk (40 en resp. 44 bladzijden). Hoofdstuk 8 heeft maar elf pagina's.

De meeste hoofdstukken bestaan uit verhalende tekst, maar er zijn ook brieven, een lemma uit een woordenboek (p.51) en parabels¹, zoals die van Rebbe en Zusha (p.9), die over het jonge duiveltje (p.53/54) en die over de lakens (p.127/128). Het verhaal speelt zich af in de jaren 1936 tot en met 1939. Flashbacks bestrijken de tijd tussen 1896 en 1930. De epiloog speelt zich af in 1999. De vertelde tijd bestaat dus ruim eeneeuw, maar aan de tijd tussen 1930 en 1936 en tussen 1939 en 1999 wordt nagenoeg geen woord gewijd. Exacte plaats- tijdsaanduidingen, zoals 'Polen, 1896' (p.93) en 'Rio de Janeiro, 1937' worden regelmatig gegeven. Ook de brieven zijn gedateerd. Tijdstippen als 'half vijf' (p.9) en 'middernacht' (p.11) geven een goed beeld van de tijd die verstrijkt.

De meeste scènes tussen 1936 en 1939 spelen zich af in Rio de Janeiro: op straat, in de schoenmakerij van Max, in het appartement van Hannah, op het politiebureau, op het kerkhof. Straten worden bij naam genoemd. De scènes uit het verleden zijn voornamelijk gesitueerd in Polen, maar ook in Argentinië, Rusland, Duitsland, Frankrijk, België en op de schepen waarmee de personages vanuit het Oost-Europa naar Brazilië emigreren.

De situatie in Oost-Europa is vooral voor Joden uitzichtloos. Er heerst armoede, honger, kou en de Oost-Europeanen staan de Polen naar het leven. Het grauwe Oost-Europa wordt afgezet tegen het kleurrijke, mondaine Rio de Janeiro. In bijna alle hoofdstukken volgen we de wederwaardigheden van Max, behalve in hoofdstuk 4 en het tweede deel van hoofdstuk 6. Deze hoofdstukken zijn resp. gewijd aan de levensloop van Arthur Kelevsky en aan de gebeurtenissen die Oskar Stein overkomen vanaf de besnijdenis van zijn zoon. In hoofdstuk 8 geeft Max de jeugd van Hannah weer.

Verteller en perspectief

De roman kent meerdere vertellers. Bijna de hele roman is er een auctoriale verteller aan het woord. Deze verteller legt het perspectief meestal bij Max neer, maar laat zich regelmatig als alwetend zien, bijvoorbeeld op de eerste bladzijde, als hij over de bedreigde immigranten vertelt of over de situatie op straat (p.42). Duidelijk aanwezig is hij in opmerkingen als: 'We gaan naar de feiten' (p.164) of in vooruitwijzingen: 'God zou de bede van de schoenmaker twee dagen later verhoren' (p.153).

In hoofdstuk 4 legt de auctoriale verteller het perspectief eerst bij Arthur, en daarna bij Golda. In het tweede deel van hoofdstuk 6 ligt het perspectief bij Oskar Stein.

In de epiloog is er een ik-verteller aan het woord, een schrijver die Max ontmoet en zijn verhaal optekent.

Schrijfstijl

Ronaldo Wrobel hanteert een vlotte stijl, waarin beschrijvingen, situatieschetsen, achtergrondinformatie, acties, overdenkingen en dialogen elkaar afwisselen. Regelmatig maakt hij daarbij gebruik van een vraag- en antwoordspel, bijvoorbeeld op p.124: 'Je reisde dagenlang en wat vond je aan het einde van de kaart? Dezelfde taal, dezelfde munt, hetzelfde portret van Getúlio Vargas.' Poëtisch zijn zinsdelen en zinnen als: 'in de zomen van de geschiedenis (p.12) en: 'Op die plaats werden leven en dood geweven met dezelfde draad' (p.231). Jiddische woorden worden in een lijst achterin verklaard. Intertekstualiteit² vind je in de talrijke Bijbelse verwijzingen: 'Hij [Max] was de gijzelaar van een verliefdheid geworden en was in de val gelopen die niemand sinds de verzen van koning Salomo ongeschonden liet' (p.50) en: 'Adam en Eva hadden al duizend jaar geleden bewezen dat onwetendheid het beste recept is' (p.90).

Andere stijlmiddelen die Wrobel inzet:

- Humor: 'De God van Moshe moest hem de belediging vergeven, maar de concurrentie had verleidelijkere aanbiedingen' (p.79).
- Metafoor³: 'Maar het was een beangstigend gevoel in de kookketel van de Geschiedenis te worden gegooid als marionet van de machthebbers' (p.12).
- Pars pro toto⁴: 'De roodomrande ogen wilden geen praatje' (p.40).
- Personificatie⁵: 'Maar de haast floot op de kade' (p.35) en: 'Praça Onze ontwaakte en rekte zich uit' (p.70).
- Vergelijking⁶: 'Polen verloor zijn zure nasmaak zoals de uien die zijn oma kookte in het dorp' (p.34) en 'Vrouwen als zij [Hannah] hadden geen trucs of grimassen nodig om betoverend te zijn – ze waren als vlinders die hun ragfijne pracht tonen wanneer hun vleugels rusten' (p.57).
- Woordspelingen: 'Hij [Max] schoot door zijn remmen' (p.194) en 'de een hoorde amper wat de ander zei, de ander zei amper wat de een hoorde' (p.227/228).

¹ Moraliserend verhaal, vaak over een religieuze of zedelijke waarheid.

² Het verwijzen naar of aanhalen van een andere tekst.

³ Een vorm van beeldspraak, waarbij het object onmiddellijk de naam krijgt van een ander object, op grond van overeenkomst.

⁴ De naam van een onderdeel van het geheel vangt de naam van het geheel.

⁵ Een begrip of voorwerp wordt als een persoon voorgesteld.

⁶ Het vervangen of vergelijken van woorden op grond van overeenkomst.

Personages

De ouders van de joodse Max Goldman, Leon en Reisele, zijn getrouwd toen ze al in de dertig waren. Ze hadden een innige relatie. Max wordt in 1899 in Katowice (Polen) geboren. Reisele is dan al in de veertig is en zij overlijdt in de week na zijn geboorte. Leon is een weinig spraakzame man. Hij komt het verlies van zijn vrouw niet te boven en kan zijn zoon weinig liefde geven. Max krijgt die wel van zijn grootouders, maar die komen om tijdens de Eerste Wereldoorlog. In zijn latere leven vraagt Max in denkbeeldige gesprekken raad aan zijn grootvader Shlomo.

Als Max volwassen is, begint hij net als zijn vader prostituees te bezoeken. Na de dood van Leon, vertrekt Max in 1928 per boot naar Brazilië. Hij doet dat onder de naam van Max Kutner, een man die net daarvoor is verdronken. Hij wordt opgevangen door een joodse organisatie, leert Portugees, gaat aan het werk in een schoenmakerij en opent drie jaar later zijn eigen winkeltje.

Net als Leon is Max een zwijgzaam type. Hij is niet geïnteresseerd in roddels en houdt er niet van mensen naar de mond te praten. De liefde vindt hij onzin en de mensheid noemt hij een 'problematische soort die verslingerd was aan ruzies en leugens' (p.50). Aan zijn uiterlijk doet hij niet veel. Als Hannah op het toneel verschijnt, wordt hij door de liefde gegrepen. Of is het wellust?

Hannahs vader was assistent van de rabbijn in het Poolse Bricza. Hij leerde haar lezen en zij las alle boeken die hij verstoppt had en die begraven moesten worden omdat er iets aan kapot was. Haar moeder was geestelijk niet in orde. Als Hannah tien is, wordt Guita geboren. In 1914 breekt de oorlog uit. Hun vader sterft aan het front en in 1915 sterft haar moeder. Hannah zorgt voor Guita. Ze overleven de oorlog doordat Hannah haar lichaam verkoopt. In de jaren twintig trouwt ze met Max Kutner, die niets van haar verleden weet. Na zijn dood werkt ze als barvrouw in Warschau waar ze de schatrijke bordeelbaas Arthur Kelevsky ontmoet. Met hem komt ze in Rio de Janeiro terecht. Hannah is een bloedmooie vrouw met een groot charisma. Meerdere mannen vallen als een blok voor haar. De polacas - armoedige Pools-joodse hoertjes waar de meeste Joden op neerkijken in Rio - dragen haar op handen omdat ze het fortuin van Arthur inzet om ze te helpen. Ze toont nooit een moment van zwakte. Haar zus Guita omschrijft haar als mooi, intelligent, verstandig en moedig. Guita is praatgraag en niets is goed genoeg voor haar. Zij woont in Argentinië en doet zich voor als een gefortuneerde vrouw. De zussen hebben elkaar tien jaar niet gezien als zij Hannah in Rio opzoekt.

Avelar en Staub zijn vertegenwoordigers van het gezag. Zij jagen op nazi's en op Joden omdat zij een Semitische samenzwering vrezen. Beiden zijn gek op Hannah.

Fanny deelt met Hannah een flat en noemt zichzelf Hannahs assistente. Ze is mollig, rond de vijftig, flink opgemaakt en extravagant gekleed. Als Max instort na zijn ontdekking dat Hannah een prostituee is, verzorgt ze hem tot hij is opgeknapt. Ze koestert gevoelens voor hem en als hij niet op haar avances ingaat als Hannah is verdwenen, verliest ze haar verstand.

De Joodse Arthur wordt in 1880 in Lowicz (Polen) geboren als zoon van een meubelmaker. Zijn broer sterft in 1896 aan tbc. Een jaar later trekt Arthur naar Warschau als hij na het stelen van voedsel wordt afgetuigd. Via de criminele Kelevsky komt hij in de wereld van de bordelen terecht. Hij neemt diens achternaam aan, trouwt met diverse Oost-Europese meisjes en brengt ze in bordelen onder. Langzaam groeit hij uit tot een zakenman die overal op de wereld bordelen opent. Hij ziet de meisjes als geluksvogels, omdat ze in plaats van weg te rotten in armoedige dorpen geld kunnen verdienen dankzij hem. Als zijn imperium instort in 1929 vlucht hij vanuit Argentinië terug naar Polen waar hij Hannah ontmoet en stapelverliefd op haar wordt.

Oskar Stein vlucht met vrouw en kind vanuit Duitsland naar Brazilië nadat hij een nazi de keel heeft afgesneden. Hij komt daar in moeilijkheden als een nazi hem herkent en bedreigt.

Thematiek, motieven en symbolen

Max is door een gevoelsarme jeugd en door het voorbeeld van zijn vader die prostituees bezoekt, niet in staat gevoelens van liefde voor een vrouw te koesteren, totdat hij Hannah ontmoet. De Hannah die hij uit de brieven leert kennen en de Hannah die hij in levenden lijve ontmoet, en die dezelfde zijn naar zijn weten, laat hem ontwaken uit zijn lethargie. Hij wil niets liever dan een hechte relatie met haar, maar omdat zij zijn gevoelens niet beantwoordt, blijft de liefde onvervuld. Gedurende de tijd dat hij haar kent, wisselen zijn pogingen haar te veroveren af met momenten van berusting. Als zij verdwijnt, doet hij er alles aan om haar op te sporen, maar uiteindelijk legt hij zich erbij neer. Met Marlene leidt hij een rustig leven, maar Hannah kan hij nooit vergeten.

De agoena, de geketende vrouw, staat symbool voor de mens die geen (nieuwe) relatie kan aangaan. Hannah noemt zichzelf zo. Een agoena is een Joodse vrouw die niet opnieuw kan trouwen omdat haar man haar heeft verlaten, spoorloos is, handelingsonbekwaam of weigert te scheiden (p.51).

Max voelt zich daar de mannelijke variant van: ‘Een geketende man, dat is wat ik was, ben en zal zijn geweest’ (p.269). De onvervulde, onmogelijke liefde vinden we ook terug bij Fanny die gevoelens voor Max heeft en bij Arthur die wel een relatie met Hannah heeft, maar niet haar liefde krijgt. Hannah en Guita lijken zich niet in een liefdesrelatie te kunnen binden. Misschien was de relatie tussen Hannah en de echte Max Kutner wel heel liefdevol.

De zussen hebben een sterke band die dateert uit de Eerste Wereldoorlog. Als Hannah in Brazilië woont en Guita in Argentinië is hun band op leugens gebaseerd. Hannah heeft zelfs niet de moeite genomen om zelf de brieven aan Guita te schrijven.

Veel personages laten hun ware aard niet zien. Dat wordt gesymboliseerd door het gegeven dat twee van hen, Max en Arthur, niet onder hun echte naam leven en die ook niet prijsgeven. Maar ook de anderen zijn niet wie ze zeggen dat ze zijn. Hannah is opgebouwd uit leugens, volgens Max, en hij ontdekt steeds een nieuw gedeelte van haar ware persoonlijkheid, maar haar masker laat ze zelden vallen. De twee zussen spelen naar elkaar toe een rol. Fanny geeft pas in haar laatste brief prijs dat zij zich in de brieven aan Guita als Hannah heeft voorgedaan.

Max worstelt met schuldgevoelens. Hij voelt zich schuldig over het aannemen en leven onder een valse naam en hij voelt zich schuldig over het vertalen van de brieven. Hij probeert zijn schuldgevoelens af te kopen en boete te doen door geld te schenken aan bejaardenhuizen, schoenen gratis te repareren en door bijvoorbeeld het kopen van een menora om iemand uit de financiële problemen te helpen (h1). Hij vraagt zich af of er wel schuld bestaat als je geen keuze hebt.

De verwickelingen rond de dreigende oorlog worden niet uitgesponnen, maar ze spelen wel een belangrijke rol. Hetzelfde geldt voor het antisemitisme. Veel Joden zijn Europa ontvlucht en hebben zich in o.a. Brazilië gevestigd vanwege de haat die ze hebben ondervonden. Max moet de brieven uit het Jiddisch vertalen omdat de Braziliaanse regering beducht is voor een Semitische samenzwering. Het vertalen van de brieven is het dynamische motief⁷.

Titel

De Nederlandse titel verwijst naar het hoofdpersonage Hannah. De oorspronkelijke titel luidt: *Traduzindo Hannah*, dat zoveel betekent als ‘Het verklaren / begrijpen van Hannah’.

➔ Discussiepunten

- Wie is volgens u het hoofdpersonage: Hannah of Max?
- Max lijdt aan schuldgevoelens. Zijn er ook andere personages die aan schuldgevoelens lijden?
- Waarom zou Max er zich zo schuldig over voelen dat hij onder een andere naam leeft?
- Max vraagt zich af hoe hij origineel en authentiek kan zijn, terwijl hij de optelsom is van een overgeleverde cultuur (p.133). Wat is uw mening: kan een mens origineel en authentiek zijn? Wie is volgens u het meest authentieke personage in de roman?
- Waarom schrijft Hannah Guita niet zelf?
- Hoe zou het huwelijk tussen Hannah en de echte Max Kutner zijn geweest?
- Fanny schrijft, onder de vlag van Hannah, dat de vrede loven misschien de beste manier is om de oorlog te verwerpen (p.130). Hoe is uw mening over wat ze in deze brief schrijft?
- De meeste personages lopen met een onverwerkt trauma rond. Wie zijn dat, welk trauma hebben ze opgelopen en hoe beïnvloedt dat hun leven?
- De roman bevat een aantal mooie stellingen. Wat is uw mening over deze uitspraken?
 - Het enige dat het kwaad nodig heeft om te zegevieren, is dat goede mensen niets doen (p.32).
 - De jeugd is een bloemenkrans en de ouderdom een doornenkroon (p.38).
 - Van wat je niet doodt, word je sterker (p.41).
 - De mensheid is verslingerd aan ruzies en leugens (p.50).
 - In het ogenblik van wanhoop ligt de verlichting, omdat daar, waar je niets verwacht, alles genoeg is (p.105).
 - Seks is iets te intiem om met bekenden te doen (p.126).
 - God is een leverancier van doelen zonder oorzaken (p.200).
- Welk beeld krijgt u van Shlomo?
- Shlomo zegt dat je een man niet moet oordelen naar wat hij is maar naar wat hij zou willen zijn (p.146). Hoe oordeelt u over Leon, Max en Hannah met deze uitspraak in gedachte?

⁷ Een daad, gebeurtenis, reis of conflict dat verwickelingen en vaart in het verhaal brengt. Een dergelijk motief brengt als een motor het verhaal op gang.

-
- Max vindt dat het leven zonder geloof geen zin heeft.
Franz Braun vindt dat het leven juist geen zin heeft (p.199).
Aan wiens zijde bevindt u zich?
 - Aan het einde van zijn leven denkt Max dat er twee soorten mensen zijn: zij die ons laten dromen en zij die ons wakker houden (p.266). Waarbij deelt u de verschillende romanpersonages in? Heeft hij gelijk volgens u?
 - De schrijver uit het laatste stuk twijfelt aan het bestaan van Hannah. Wat denkt u?
 - Hoe waardeert u dit laatste stuk?
 - Als u het boek een motto mee zou willen geven, hoe zou u dat dan formuleren?
 - Heeft Max Hannah begrepen (zie *Titel*). En u?
 - Welke titel vindt u het meest passend: de Nederlandse of de oorspronkelijke? Of hebt u nog een andere titel in gedachten?